

Tarnai Imre

Az egyházi ének a pasztorális gyakorlatban

„A liturgia valamennyi eleme arra van hivatalva, hogy lelkünkbe a kereszt misztériumán át belevésődjék az isteni Megváltó képe, amiként a nemzetek apostola mondja: «Krisztussal együtt a keresztre szegeztettem, élek pedig már nem én, hanem Krisztus él bennem.» (G 2,19–20). Ezen az úton Krisztussal együtt mi is áldozattá válunk, hogy megdicsőítsük a mennyei Atyát.” — XII. Piusz pápa szavai ezek, aki a *Mediator Dei et hominum* enciklika 100. pontjában így figyelmeztet arra az igazságra, hogy a liturgia Krisztus áldozatának megjelenítése és ebbe az áldozatba való bekapcsolódásunk eszköze, és hogy ez az áldozati jelleg a liturgia valamennyi elemében megvalósul. Ebből következik, hogy e jelleghez illő módon kell bánni minden alkotóelemmel: köztük természetesen az énekkel is, mely nem kis jelentőségű helyet foglal el a szentmise alkotóelemei között. Kiviláglik ez a *Misekönyv* általános rendelkezéseinek szövegéből is, amelyek a II. fejezet II. részében (a *Misekönyv* új kiadásának számozása szerint) a 39–41. pontokban taglalják a szentmise alkotóelemei között az ének fontosságát.

Ennek ellenére évszázadokon át díszlet gyanánt szolgált csupán a szentmiséken az ének, legalábbis a mi kis hazánkban. Nem mintha nem lett volna akkor is része a liturgiának, és ahol megvolt a kellő apparátus, ott ne építették volna be az őt megillető helyre, de a püspöki székesegyházakon s a monasztikus rendek konventmiséin kívül erre a gyakorlatban alig került sor. A mindennapi gyakorlat az volt, hogy az előírt énekek szövegét a miséző szépen elmormolta az oltárnál a mise egyéb szövegei közé ágyazva, miközben a háta mögött a kántor —jobb esetben a nép— énekelte a maga kis kancióit, amelyek vagy oda illettek, vagy nem, de a liturgiának részei semmiképpen sem voltak. Így aztán nem is tölthették be azt a szerepet, amelyben a *Mediator Dei*-ből imént idézettek szerint szolgálniuk kellett volna.

A XX. század liturgikus megújulási mozgalmának fő célja az volt, hogy visszaadja a liturgia alkotóelemeinek értelmét és sajátos szerepüket. A mozgalom apostolainak erőfeszítése nem volt hiábavaló: törekvéseik javarésze előtt kaput tárt a II. Vatikáni Zsinat. E szélesre tárt kapun át megindult az a dialmenet, melynek során az egyházi ének is fokozatosan visszanyeri a maga életterét és az őt megillető szerepet.

Persze a megszokás nagy úr, és ahol az előbb említett gyakorlat fonákságát nem érezték át, ott nem nagyon mozdult az állóvíz. Márpedig —bármennyire szomorú is— nem tagadható a tény, hogy a papság nagy részét nem ihlette meg a liturgikus megújulás szelleme: megfelelőnek tartották a fennálló gyakorlatot, nem értették, miért kellene azon változtatni, és nem is nagyon töreked-

tek erre. Így azután az egyházi éneknek a pasztorális gyakorlatban elfoglalt szerepe sajnos igen sok helyen mindmáig maradt a régi szinten: a megújított liturgiához kénytelen-kelletlen többé-kevésbé hozzáigazított szentmise mellett majdnem hogy külön szálon fut a kántor vagy a szentmisén résztvevők éneklése, itt-ott kapcsolódva csak a mise szertartásaihoz.

Azok közül, akik ily módon megrekedtek a régi gyakorlatnál, sokan arra hivatkozva indokolják eljárásukat, hogy „kis helyen nem valósíthatók meg az egyházi énekkel kapcsolatos liturgikus előírások”. Erre az évrre fényesen rácsáfol az előírások megvalósítóinak egyre növekvő tábora. Mert hogy —hála Istennek— egyre kevesebb az előbbieken vázolt anakronizmus. „Contra facta non valent argumenta!” — állítja joggal az ősi latin mondás.

Mi tapasztalható az ilyen templomokban, amelyeknek gyakorlata ezeket az ellenérveket döntögeti?

Elsősorban szoros együttműködés lelkipásztor és kántor között. Ez *condicio sine qua non!* Az együttműködés feltétele pedig a kölcsönös egymásra figyelés, egymást megérteni igyekvés. Ahol a pap mindent jobban akar tudni, vagy a kántor a jó szándékú figyelmeztetést elfogadni nem hajlandó, ahol nem tudnak leülni és egymással a teendőket higgadtan megbeszélni, ott a liturgia és a színvonalas éneklés ügye eleve vesztesre áll.

De ha mindkettőjüket áthatja a liturgia szeretete, akkor végső soron úgyis mindketten ugyanazt akarják, és az ügy érdekében meg tudják hozni azt az áldozatot, hogy kevésbé lényeges dolgokban engednek saját elképzelésükből. Ha szükségből képesítés nélküli kántor szolgál, attól persze nem várható el a legnagyobb teljesítmény, de legyen is benne annyi alázat, hogy elfogadja az irányítást, a pap pedig fogadja el, hogy a szükség-kántor lehetőségei korlátozottak! De ha szakmailag és liturgikailag képzett a kántor, akkor nincs értelme, hogy a lelkipásztor felülbírálja őt. Sőt —*horribile dictu!*— az is előfordulhat, hogy adott esetben valamit éppen a kántor tud jobban. Bármennyire hihetetlenül hangzik is: volt már rá példa nem egyszer, hogy hivatásuk magaslatán álló papi személyek ilyesmit elismertek és elfogadtak!

A másik dolog, ami az ilyen —példaként joggal szolgáló— templomokban megfigyelhető, hogy tisztán látják azt, amiről az előadás elején szó volt, hogy tudniillik a pap tennivalói nem merítik ki a liturgia fogalmát, hanem alkotó-eleme a liturgiának az egész közösség tevékenysége is; tisztában vannak azal, hogy az ének nem csupán kísérője, hanem része a liturgiának. A gyakorlatban ez azt is jelenti, hogy a miséző nem türelmetlenkedik, hogy „miért nem hagyják már abba az éneket”, amikor ő folytatni szeretné a misét. Ehhez persze szükséges a miséket időben úgy beosztani, hogy a papnak ne kelljen rohannia, hanem legyen idő megadni a módját, hogy a liturgia szépen, méltóságteljesen kibontakozhassék. Nem hiszem, hogy sok lelki haszna lenne az olyan szentmiséknek, amelyeket elkapkodnak csak azért, hogy egymás után minél több szentmisét mondhassanak!

A harmadik, amit meg kell említeni: ilyen helyeken a liturgia irányítóit nem az mozgatja csupán, hogy mi az előírás, hanem az előírás betűje mögé látnak, megértik és magukévá teszik annak értelmét. Azután közös erővel igyekeznek ezt a bennük élő liturgikus szellemet átadni azoknak, akiket szolgálnak. Nem azzal érvelnek, hogy „ez az előírás, és kész!”, hanem megmagyarázzák, hogy mi volt a rendelkezés megszövegezőinek elgondolása, és hogyan lesz páratlan szépség forrásává, ha ez a szándék meg is valósul. Egészen másképp állnak hozzá a hívek is az úgynevezett „újításokhoz”, ha azoknak értelmét látják.

Ami pedig a gyakorlati megvalósítást illeti, páratlan lehetőségeket kínál a modern technika. Ameddig nincs mindenkinek a kezében az *Éneklő Egyház* meg az *Intróitusok*, illetve a *Communiók könyve*, kimásolható belőlük és sokszorosítható az éppen esedékes énekek szövege. Vagy pedig —ami szintén sok helyütt gyakorlat— ki lehet vetíteni a szövegeket, vagy akár a kottákat is.

Ezek a korszerű módszerek megkönnyítik az eddig ismeretlen szövegek együtténeklését, de nem pótolják a tanítást-tanulást és a gyakorlást. Ott virágzik a liturgikus éneklés, ahol nem sajnálják az időt és fáradságot az énekek betanításához. De ahol ez megtörtént, ott tapasztalható, hogy milyen örömmel és lelkesedéssel éneklük azokat.

Lényegesen megkönnyíti a tanítást, ha rendelkezésre áll egy kisebb skóla. Ővelük rendszeresebben lehet foglalkozni, énekeket magasabb szintre emelni, és akár önálló énekszámok előadása, akár a közös ének vezetése céljából igénybe lehet őket venni. Ha pedig liturgikus öltözetükben ott énekelnek a szentély előtt, az istentisztelet fényét is emelik.

Amikor az egyházi éneklés gyakorlatáról van szó, akkor természetesen első sorban a szentmisére gondolunk. Könnyű lenne a dolgom, ha csupán arról kellene beszélnem, hogy hogyan kell lefolynia az előírások szerint a misének. Egyszerűen ismertetnem kellene a rubrikákat. De a lelkipásztori gyakorlat körüljárása a feladatom, az pedig —ha tetszik, ha nem— nincsen teljesen fedésben a „missa typica” eszményével. Igaz, törekedni kell arra, hogy a különbség egyre kisebb legyen, de ez nem kevés időt vesz igénybe! Nem probléma, ha a folyamat nem ért még véget: a baj az, ha el sem kezdődött! De ugyanígy baj, ha valaki egyszerre a célnál akar lenni, és meg akarja takarítani az oda vezető utat. Nincs lelkipásztori haszna az előírásokhoz való merev és öncélú ragaszkodásnak. Már csak azért sem, mert az ilyen érzület ritkán kutatja az előírások értelmét, ami pedig az előbb elhangzottak szerint fontos összetevője lenne az élő liturgiának. Ugyanakkor nyilván ellentétbe sem szabad kerülni az előírásokkal „lelkipásztori indokokra” hivatkozva. Azt kell tehát vizsgálni, hogyan oldják meg, hogy megtörténjék minden, amit a liturgia megkíván, ne történjék semmi, ami ellentétben van a liturgikus elvekkkel, és mégse maradjon el az, amit ezeken kívül a lelkipásztori szempontok javallnak. (Amikor „előírásokra” hivatkozom, akkor természetesen a jelenleg érvényben lévő előírásokra gondolok, anélkül, hogy azoknak a liturgiátörténet, illetve a szerves fejlődés szempontjából való megfelelőségéről állást foglalnék.)

Nyilvánvaló, hogy az első szempont értelmében helyet kell kapniuk a szentmisében annak szerves részeként az ordináriumnak és a propriumnak.

Az ordináriumot csak egyszer kell megtanítani, és ha ennek nyomán a szöveg ismerős, az újabb dallamú változatokkal már könnyebben boldogulnak. Nagyon szeretik és szívesen éneklük híveink az ádventi és nagyböjti tropizált Kyriéket az *Éneklő Egyházból*. Sőt minden borúlátó véleménnyel szemben tapasztalatból állíthatom, hogy az egyszerűbb latin gregorián misék is különösebb nehézség nélkül megtaníthatók. — És, bár a miséhez nem sok köze van, de ha már a latin nyelvénél tartunk, itt említem meg: gyönyörűen éneklő közösségünk adott esetben a *Tantum ergo*-t, a *Salve Regina*-t, a *Regina caeli*-t is.

Visszatérve a szentmiséhez: az ordináriumnénál nagyobb nehézséget jelent az introitus és a kommúnio esete, még ha csak az antifónáikról van is szó, hiszen ezek szövege szinte minden alkalommal más. De ismét saját gyakorlatunkra hivatkozva bizonyíthatom, hogy ezeknek az említett módszerek segítségével való betanítása nemcsak lehetséges, hanem az eredményt tapasztalva sok öröm, sőt önérzetes büszkeség forrásává is lesz híveinknek, nem is beszélve a lelki haszonról. Mert azt, ugye, mondani sem kell, hogy a liturgia szövegei tartalom szempontjából is mennyire fölötte állnak a legtöbb általánosan használt éneknek?! Már csak ezért is kár, hogy a Magyar Püspöki Kar a 2004-ben kiadott instrukciójában továbbra is törvényesnek minősíti ezen énekeknek a *Hozsanna* énekeivel történő helyettesítését.

Ezzel persze nem akarom ezeket a strófás népénekeket leminősíteni. Hiszen akár a *Mediator Dei*-t, akár a *Sacrosanctum concilium*-ot nézzük, mindkettő nagy elismeréssel szól ezekről, akárcsak a közben kiadott instrukciók. A *Mediator Dei* 189. pontjában ezt olvassuk: „Arra is felhívjuk figyelmeteket, Tiszteendő Testvérek, hogy az egyházi népéneket előmozdítsátok. Ha szépen és méltósággal történik, a keresztény hívőssereg áhítatát könnyen fel tudja kelteni és fokozni ...” A *Sacrosanctum concilium* pedig a következőket tartalmazza a 118. pontban: „A vallásos népéneket is gonddal ápolják, hogy fölhangozhasseék a hívek éneke a különböző ájtatosságokon, ...” Ez utóbbi mondat egyébként arról is árulkodik, hogy a zsinat szándéka szerint hol lenne elsősorban helyük ezeknek az énekeknek!

Vagyis nem az önmagában értékes strófás népének ellen fogalmazódott meg főntebb a kifogás, hanem azon körülmény ellen, hogy alkalomadtán kiszorítja az értékesebbet, a liturgikus éneket. Pedig ha nem tenné, akkor is maradna még neki bőségesen hely, akár a szentmisében is. A mi gyakorlatunk az, hogy amikor megszólal a szentmise kezdetét jelző harangszó, a kántor a hívekkel elkezd valamilyen a nap jellegéhez illő népéneket, amely ráhangol a szentmisére. Ez a „gyülekező ének”, amely alatt az elkésők is megérkezhetnek. Amikor ez az ének véget ért, akkor húzzuk csak meg a sekrestyecsengőt, és indul a miséző a ministránsokkal az introitus éneklése közben az oltárhoz. Így a népének kedvelői sem panaszkodhatnak, és az introitus sem szorul ki. Ezen kívül bőven van alkalom népéneket vagy akár motettákat vagy más

többszólamú énekeket énekelni az adományok előkészítése idején (amelyet régebben offertóriumnak neveztek, és amelyhez az új liturgia már nem jelöl ki éneket), énekelhetők mindezek a kommúnió zsoltára előtt vagy után a hosszúra nyúló áldoztatás idején, és énekelhetők minden mennyiségben a szentmise után.

Külön probléma az olvasmányközi zsoltár, amely a zsinat utáni liturgiában a graduále helyébe lépett. Sajnos igen sok helyen következetesen elszabotálják. Úgy kezelik, hogy ez „valami ének, ami az olvasmányokat szétválasztja egymástól”, ezért aztán minden további nélkül helyettesítik „valami” egyébbel, népénekkal, mondván, hogy a szóban forgó célra ez is megfelel. Holott a zsinat utáni elgondolás szerint a zsoltár nemcsak a graduále szerepét vette át, hanem tanítói szerepe is van: „az ige liturgiájának szerves része” lett. Már a *Misekönyv* korábbi kiadása fogalmazta meg ezt ezekkel a szavakkal, és hozzájuk az új kiadás még indokolást is fűz ekképpen: „... komoly liturgikus és pasztorális jelentőséggel bír, mivel elősegíti az elmélkedést az Isten szaváról” (*Általános rendelkezések* 61. pont). A korábbi misekönyv rubrikái még választási lehetőséget kínáltak fel zsoltár és Alleluja-vers között arra az esetre, amikor az evangélium előtt csak egy olvasmány van, de az új kiadás már nem ismeri ezt az alternatívát. A válaszvers szükség esetén elhagyható, de maga a zsoltár kötelező szentírási szöveg. Előénekelni, illetve felolvasni lehetőség szerint az olvasmányok felolvasásának helyén, az ambón kell. Népénekkal helyettesítését még a Püspöki Kar fent említett instrukciója sem engedélyezi! Zsoltár helyett népéneket énekelni az én olvasatomban olyan, mintha például a szentlecke helyett énekelnénk népéneket. Igaz, a *Graduale simplex*-ből vett rezponzóriummal szabad helyettesíteni, s ilyeneket magyar nyelven felkínál az *Éneklő Egyház* is, de —bevallom— ez az engedmény nekem nem rokonszenves, mert alkalmazása esetén a zsoltár egyik lényeges funkciójavész el.

Nehézséget jelent a zsoltárral kapcsolatban, hogy az olvasmányos könyvekben közölt fordítások nagyon sok kívánnivalót hagynak maguk után, sokszor még a szöveghűség tekintetében is. Arról nem is beszélve, hogy gyakran nagyon kínosan erőltetve alkalmazható csak a szövegre a megadott gregorián zsoltárdallam. Még a magamfajta zenei antitalentum fülét is bántja a dallamhangsúly és szöveghangsúly diszkrpanciája. Sürgősen szükség lenne e zsoltárok átdolgozására. (Mi bizony a magunk részéről a zsoltároknak a *Liturgia Horarum*-ban előírt szövegeit használjuk a szentmisében, szükség esetén a sorok végét az adott dallamhoz igazítva.)

Sajnos sokan nincsenek tisztában a zsoltár és az Alleluja-vers szerepe közötti különbséggel sem. A zsoltár feladatáról az imént szó volt. Az Alleluja-vers viszont már az evangéliumhoz tartozik: az evangéliumhoz való ünnepélyes felvonulást kísérő ének.

A rubrikák lehetőséget adnak, hogy az egyes olvasmányok előtt bevezető szövegek hangozzanak el. Ezzel a lehetőséggel rendszeresen élek: röviden elmondom, miért éppen azt olvassuk, ami következik, és ha szükséges, magya-

rázattal is előkészítem az olvasmány megértését. Ilyen bevezetés minden egyes olvasmány előtt külön elhangzik, beleértve a zsoltárt is, hiszen az is szentírási szöveg, és nem találmányra kiválasztott. Az evangéliumhoz tartozó bevezetést azonban az Alleluja-vers előtt mondom el, és utána indulok az oltár közepére helyezett evangéliumoskönyvért, hogy az Alleluja éneklésével kísért ünnepélyes felvonulást már közvetlenül követhesse az evangéliumot megnyitó köszöntés és a szent szöveg.

Az Egyház liturgiája természetesen nem korlátozódik az eucharisztikus áldozatra. A közös istentiszteletnek nem elhanyagolható, de sajnálatos módon mégis mostohán kezelt része a *sacrificium laudis*, a szent zsolozsma. Hadd idézzem ezzel kapcsolatban újból a *Mediator Dei*-t. 146. pontjában a következőket olvassuk: „... nagyon helyeselhető, ha [a hívek] tevékenyen, imájukkal és énekiükkel, részt vesznek azokon a vecsernyéken, amelyeket az ünnepek délutánjain szoktak tartani saját plébániájukon. Nagyon kérünk benneteket és a ti híveiteket, Tisztelendő Testvérek, hogy ezt a szép szokást ne engedjétek feledésbe merülni, és ha valahol már nem volna gyakorlatban, ott ismét valószínűsítsátok meg.” Ezt tehát már 1947-ben üzenté a Szentlélek!

Nos, mióta a zsolozsmát is a nép nyelvén végezzük, igazán nincs semmi akadálya annak, hogy e kívánság megvalósuljon. Kizárólag lelkesedés kérdése, vállalja-e a lelkipásztor és a kántor a vecsernyék szervezésével járó áldozatot és többletmunkát. Gyorsan és szívesen megtanulják a hívek a zsoltározást, és valószínűleg több lelki hasznot merítenek belőle, mint az örökösen egyforma litániákból. Kívánatos lenne egy olyan kiadvány, amely a vásár- és ünnepnapi vecsernyék szövegeit és dallamait tartalmazná, hogy mentesítsen a folytonos sokszorosítástól. A magam részéről már évek óta dolgozom ilyenek az összeállításán, de időbeli korlátozottságom miatt nagyon lassan haladok vele.

Azt hiszem, az éneklés lelkipásztori szempontjának legfontosabb kérdéseit — ha vázlatosan, szemelvények formájában is, de— szóba hoztam. Amikor most az *Éneklő Egyház* húszéves születésnapját ünnepeljük, természetesen nem hagyhatom szó nélkül, hogy ez a kiadvány milyen sokat segített az elhangzott elvek és kívánalmak megvalósulásában. Újból és újból köszönetet kell mondani megálmodóinak és szerkesztőinek. Bárcsak szélesebb körben is elterjedne a használat! Bárcsak valóban belevésődnék használóinak lelkébe a Megváltó képe, bárcsak hozzásegítene, hogy Krisztussal együtt áldozattá válhassunk, amint azt —ahogyan a bevezetőben idéztem— XII. Piusz megálmodta!